

Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu

Çeviren ŞİRİN TEKELİ

İleri kapitalizmle demokrasi arasındaki ilişkide birisi Marksist, öbürü de burjuva nitelikte iki paradoks saklı. Herhangi bir ciddi Marksist analizin bize şu sorunun cevabını verebilmesi gerek: Nasıl oluyor da önde gelen ve en ileri kapitalist ülkelerde, küçük bir azınlığa dayanan bir sınıf, yani burjuvazi, ülkeyi demokratik biçimler altında yönetebiliyor? Faşizm ve Stalinizmin acı deneyleri ve bu sonuncunun hâlâ sürüp gitmekte olan mirası, kapitalizme karşı çıkan en sıkı devrimcilere bile, burjuva demokrasisinin bir aldatmacadan ibaret görülmemesi gerektiğini öğretmiş bulunuyor. Bu durumda çağdaş gerçekler Marksist sınıf analizini geçersiz mi kılmış oluyor? Burjuva açısından bakıldığında ise günümüzün kapitalist demokrasisi hiç de daha az paradoksal değil. Ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında, gerek siyasal pratiğin gerekse anayasa tartışmalarının açıkça ortaya çıkardığı gibi, dönemin egemen burjuva görüşüne göre demokrasi ile kapitalizmin (veya özel mülkiyetin) birbirleriyle bağdaştırılması mümkün değildir. Nitekim John Stuart Mill gibi açık görüşlü bir liberal bile bu nedenle, önemli bir demokrasi muhalifi olarak kalmıştır. Mill, proletaryanın kendi «sınıf çıkarına uygun yasalar çıkarmasını» önleyebilmek için, girişimcilere, tacirlere, bankacılara ve onların yüksek rütbeli kolluk güçleri ile profesyonel çanak yalayıcılarına birden fazla sayıda oy hakkı tanımması gerektiğini savunmaktaydı.¹ Oysa çağdaş dönemde, hiç değilse Soğuk Savaşın patlak vermesinden bu yana burjuva ideologları, demokrasi ile *ancak ve ancak* kapitalizmin bağdaşabileceğini savunuyorlar. Peki arada ne oldu? Yoksa bu görüş değişikliği tarihî bir raslantının, *her şey olup bittikten sonra* (post hoc) akla uydurulma yolunda bir çabayı mı yansıtıyor?

I. TEMEL SORUNLAR

Tartışmayı derinleştirmeden önce «demokrasi» den ne anladığımızı açık seçik ortaya koymamız gerek. Burada kullandığımız anlamda demokrasi aşağıda sıralanan niteliklerin hepsine birden sahip olan bir devlet biçimini anlatmaktadır. Bu devletin 1 — seçimle işbaşına gelen temsilî bir hükümeti bulunacak 2 — bu hükümet yetişkinlerin hepsini kapsayan bir seçmen tabanı tarafından se-

çilecek 3 — seçmenlerin her birinin oyu eşit ağırlıkta olacak, ve 4 — seçmenlerin, devlet aygıtının herhangi bir baskısına uğramaksızın, benimsedikleri görüşten yana oylarını kullanmalarına izin verilecektir. İşte böyle bir devlet, devlet aygıtı burjuva sınıfına dayandığı ve devlet iktidarı kapitalist üretim ilişkileri ile devlet aygıtının sınıfsal niteliğini korumak ve geliştirmek amacıyla hizmet edecek biçimde kullanıldığı ölçüde bir *burjuva demokrasisi*dir.²

Demokratik yönetim tarzını kesin olarak tanımlamak son derece güç bir iştir; ama yukarıda verilen tanım, demokrasiyi demokrasi yapan en temel değişkenlerin neler olduğunu belirlemek bakımından doyurucu sayılabilir. Bu değişkenler, halkın temsili ve özgür, genel ve eşit oy hakkıdır. Bu tanım ayrıca demokrasinin varolabilmesi için gereken önkoşullar olan temel yasal özgürlükleri, yani ifade, toplanma, örgütlenme ve basın özgürlüklerini de içermektedir.³ Önerilen tanım kasıtlı olarak demokrasinin biçimsel yönlerini vurgulamaktadır; çünkü bizi burada ilgilendiren asıl sorun, burjuva demokrasisinin «çirkin yanlarını» anlatmak değil,⁴ fakat, küçük bir azınlığın, nüfusun (halkın) çoğunluğunun nerde, nasıl ve hangi ücretle çalışacağını ya da çalışıp çalışmayacağını ve yine bu çoğunluğun nerede, nasıl yaşayacağını belirlediği bir toplumda, nasıl olup da demokratik bir yönetim biçiminin gelişebildiğini açığa çıkarmaktır.

Elde bulunan Kaynaklar

Demokrasi, çağdaş ideolojik söylemin anahtar kelimelerinden birisi. Üstelik demokrasi üzerine pek az ciddi araştırma yapılmış olmasına rağmen —belki de asıl bu yüzden— böyle bu. Klâsik Marksist yazarların bu sorunla ilgili olarak kayda değer herhangi bir şey üretmemiş olmaları hiç şaşırtıcı değil; çünkü onlardan hiçbirisi oluşumunu tamamlamış bir burjuva demokrasisi deneyini yaşamamıştır.⁵ Daha sonra ise, bir yandan Sovyetler Birliği'nin oynadığı egemen rol, öte yandan çok ciddi Faşizm tehdidi, uluslararası işçi hareketi içerisinde bu sorunun derinliğine incelenmesine imkân bırakmamıştır. Fakat asıl ilginç (şaşırtıcı) olan şey, Batılı Komünist Partilerin burjuva demokrasisine yeniden değer vermeye başladıkları ve

kapitalist toplumlarda yeni bir Marksist aydınlar kesiminin ortaya çıktığı 1960 ortalarından bu yana da, bu konuda derinlemesine analizlerin yapılmamış olmasıdır. Aksine bu çevrelerde yürütülen tartışmalar ya genel anlamda kapitalist devlet üzerinde —ki bu durumda kapitalist devlet genellikle çok üst bir soyutlama düzeyinde ele alınmaktadır... (Örneğin Poulantzas'ın, Platow-Huisken, Hirsh gibi Batı Alman yazarlarının ya da Project-Klassenanalyse'nin çalışmalarında olduğu gibi...) ya da demokratik olmayan devlet biçimleri üzerinde (Faşizm ve öbür diktatörlükler-Poulantzas; Mutlakiyetçilik-Anderson gibi...) yoğunlaşmıştır. Oysa kapitalist devletle ilgili genel teoriler burjuva demokrasinin kendine özgü sorunlarına hemen hemen hiç değinmezken, iktidar seçkinleri geleneğine bağlı analizler de (Mills, Dommoff, Miliband) amaçları burjuva demokrasinin gerçek işleyişini açığa çıkarmak (demistifiye etmek) olduğu için yine burjuva demokrasinin bu kendine özgü sorunlarının, deyiş yerindeyse bir adım ötesine geçmektedirler. Her iki yaklaşım da burjuva demokrasinin niçin kurulduğu ve nasıl korunduğu (yaşatıldığı) sorusunu sormaktan kaçmakta. Oysa, işçi hareketi, bugün demokrasi ile sosyalist devrim arasındaki ilişki konusunda yürütmekte olduğu stratejik tartışmalar nedeniyle bu soruları sormamazlık edemez. Gelişmiş kapitalist toplumlarda işçi hareketinin belli başlı devrimci kesimlerinin hepsi bugün, burjuva demokrasinin bir aldatmacasından ibaret bir şeymiş gibi bir yana itilemeyeceğini açıkça kabul etmiş durumda. Burjuva demokrasisi bugün artık halka malolan önemli bir kazanım olarak görülüyor ve daha ileri adımlar atabilmek için sahip çıkılması gereken bir temel oluşturduğu kabul ediliyor. Bu duruma tarihi inceleme ve analitik araştırmalarda ne denli geç kahındığını bütün açıklığıyla ortaya koymakta.

Demokrasi ile sermaye egemenliği arasında karmaşık bir ilişki kurdukları gözönünde bulundurulacak olursa, burjuva toplum bilimcilerinin, tarihçilerinin ve anayasa teorisyenlerinin bu soruna çok az ilgi göstermiş olmaları büsbütün şaşırtıcı. Hatta burada, analiz cesareti ve duyarlılığının tam bir gerileme halinde olduğunu söylemek bile mümkün. Oysa bu sorun, ondokuzuncu yüzyılda olsun, yirminci yüzyıl başlarında olsun, o sıralarda bütün ülkelerde anayasal reformlar konusunda başlayan mücadelelerin gösterdiği gibi, burjuva düşünürleri ve politikacılarını çok ciddi şekilde ilgilendirmiş ve heyecanlı tartışmalara yol açmıştı. Bugün bu soruna gösterilen ilgisizliği ise insanın adeta, demokrasi ile azınlık ayrıcalığı arasında varolan çelişkinin çözülmüş olmasına bağlayası geliyor. Ama bunu belirleyen de, hiç değilse kısmen, eski bir hayaleti; emekçi kitleler hayaletini yeniden diriltmekten, unutulması yeğlenen bastırılmış ve teselli kabul etmez bazı anılar, bu badirenin nasıl umulmadık bir biçimde atlatılabildiğinin anıları olsa gerek!

Burjuva demokrasinin kuruluşu ve sosyo-poli-

tik işleyişi hakkında çok az sayıda analiz yapılmış olmakla birlikte, konuyu incelemeye sıfırdan başlamamız da gerekmiyor. Bu açıdan çoğu kişinin aklına ilk gelecek olan, şüphesiz, Barrington Moore'un cesur çalışması.⁶ Fakat bu eserin asıl konusu burjuva devrimleridir ve bizim tanımladığımız anlamda demokrasi, hemen hemen her toplumda, büyük burjuva devrimlerinden çok sonra ortaya çıkmıştır. Böyle olunca, Moore'un kitabı bu yazının konusu bakımından doğrudan doğruya yararlanılabilecek bir kaynak olmaktan çok, bu makale için uyarıcı bir giriş olarak yararlıdır. Moore'un çabası, kapitalist demokrasiye, faşizme ve komünizme götüren yolların başlangıç noktalarını saptamak iken, demokrasi tartışmasına önemli katkılarda bulunan bir başka toplum bilimci, Stein Rokkan'ın, Batı Avrupa demokrasinin kuramsal gelişme aşamaları üzerinde toplamakta; ayrıca seçmen davranışı üzerine yapılan karşılaştırmalı araştırmalar dahilinde da, özellikle siyasi kurumların ve çatişmaların tarihi boyutlarına gösterdiği duyarlılık nedeniyle bir öncü rolü oynamaktadır.⁷ Ancak, daha önce yapılmış bulunan bu çalışmalardan hiçbirisi demokrasinin kuruluş sürecinin nasıl bir tarihi ve toplumsal bağlam içinde yer aldığı konusu üzerinde durmamıştır. Bu yapılmadığı için, demokratikleşme sürecinin somut ve dolaysız dinamiklerini analitik gözle kavramakta karşılaşılan zaafı, belki de en iyi şekilde, çağdaş burjuva siyasal biliminin bir başka önemli eserinde, Robert Dahl'ın *Polyarchy*'sinde görmek mümkün. Moore'un karşılaştırmalı tarihi ile Dahl'ın bu kitabında ortaya attığı, demokrasinin (ya da onun deyişimiyle polyarchy'nin —çünkü o, demokrasi terimini erişilmesi mümkün olmayan bir ideal anlamında kullanmakta...) kurulmasını mümkün kılan koşullar hakkındaki önermeler, muhtemelen bugüne dek burjuva demokrasinin teorisini kurma yolunda yapılan denemelerin en başarılısını oluşturuyor. Fakat Dahl analizini, «polyarchy»nin ön koşulları üzerinde yoğunlaştırıyor ve bize, burjuva demokrasinin kurulmasına eşlik eden somut sosyo-politik kümeleşmeler hakkında hemen hemen hiçbir şey söylemiyor.⁸

Demokrasinin gelişmesi üzerindeki inceleme, şüphesiz anayasa tarihi dahilinde ilgilendirmektedir. Ancak bu dahn da demokratik sorunsalın bütününe pek az sistematik bir ilgi gösterdiği, çalışmalarını daha çok, ya yasama-yürütme ilişkileri ya da seçme-seçilme hakkını düzenleyen yasalar üzerinde yoğunlaştırdığı görülmektedir. Bunlardan ilki eski ve canlı İngiliz anayasa tarihçiliği geleneğine öbürü de Almanların karşılaştırmalı anayasa hukuku geleneğine egemen olmuştur.⁹ Yerleşik siyaset sosyolojisi akımından gelen katkılarsa, tahmin edilebileceği gibi oldukça kısırlıdır. İlk önce S. M. Lipset'in geliştirdiği bir yöntemden yararlanılarak demokrasi ile servet (gelirden telefon sahipliğine kadar değişen pek çok gösterge ile ölçülen...) okur-yazarlık, kentleşme v.b. arasında «zaman-dışı» birtakım korrelas-

Birikim 50-51/34

yonlar kurulmakta, ama bu yapılırken toplumsal dinamiklere karşı hemen hemen mutlaka denebilecek bir kayıtsızlık gösterilmekte ve hatta Lipset'in özel durumunda iş, açıkça olayların saptırılmasına dek götürülmektedir.¹⁰

Tek tek toplumları ele alan tarihi çalışmalar arasında demokratikleşme sürecini veya bunun önemli bazı yönlerini inceleme konusu eden çalışmalar parmakla gösterilecek kadar azdır. Ama yok değildir. Demokratikleşme tarihiyle ilgili araştırmaların çoğu, ya genel nitelikte toplumsal ve siyasi tarihler içerisinde ya da aralarına siyasi biyografileri de katabileceğimiz monografilerde ele alınmaktadır. Şüphesiz burjuva çalışmalarında da, alında durdukları sorunlar farklıdır. Görüldüğü gibi burjuva demokrasisi üzerine bilimsel araştırma yaparken oldukça köksüz bir analitik gelenekten yola çıkma zorunluluğu ile karşı karşıyayız; ama yararlanılabilecek çok sayıda akademik çalışmanın varolduğu da bir gerçektir ve onlara olan borcumuz yadsınmayacak ölçüde büyüktür.

Can alıcı değişkenleri saptadığımızı göre, şimdi örnekleme ve yöntem sorunlarına geçebiliriz. Bu yazı soruna ilişkin birkaç başlangıç düşüncesi ortaya atmaya yetindiği ve soruna kesin bir çözüm getirmekten uzak olduğu halde, temsili bir örnekleme ile çalışma zorunluluğu su götürmez. İleride yapılacak çalışmaların varolan kapitalist toplumların tümünün deneylerini ele alması gerektiği açık; ama şimdilik, bu aşamada bizim için en önemli olanlar (gelişmiş) ileri kapitalist toplumlardır. Bu bakımdan en az keyfi olan bir örnekleme yöntemi de merkez kapitalist devletlerin en geniş şekilde temsil edildiği, en anlamlı örgütlerden birisi olan Kalkınma İçin İşbirliği Örgütü'ne (OECD) üye olan ülkeleri seçmek olabilir. Halen bu üyeler arasında; ABD, Avusturya, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Federal Alman Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İtalya, İspanya, İsveç, İsviçre, İzlanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan bulunmaktadır. Bunlar dışında kalan önemli bazı kapitalist ülkeler daha var; Brezilya, Hindistan İran gibi, ancak OECD'ye üye olan ülkelerin kapitalizmin merkezi çekirdeğini oluşturduğu da gerçek. Bu yazıyı kaleme aldığımız sıralarda (1977 Mart) bu ülkelerin hiçbirisinde tam anlamıyla diktatörlük denebilecek —İspanya ve Türkiye'nin henüz istikrarlı demokrasilere sahip olmadıklarını hesaba kattığımız zaman bile— bir rejim yoktu. OECD'nin başını çeken ülkelerin ise, örgütün Ticaret ve Kalkınma Komitesini oluşturan ve dünyanın belli başlı sermaye ihracatçısı durumunda bulunan onyedil devlet olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Bu durumda İrlanda, İspanya, İzlanda, Lüksemburg, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'ı örneklemin dışında tutmuş oluyoruz. İşte benim burada temsili örneklem olarak kabul ettiğim gruba yukarıda sayılan onyedil devlet dahildir. Bizi burada ilgilendiren sorun, demokrasinin nasıl bir süreçten geçerek, ileri kapitalizm al-

tında burjuva yönetiminin egemen(yerleşik) biçimi haline geldiğidir. Dolayısıyla yapılması gereken ilk şey demokrasinin ortaya çıkışını zaman içerisinde, ikinci şey de toplumsal ve politik mekan içerisinde yerleştirmek olacak. Oysa böyle bir amaca bizi ne sosyologların korrelasyon teknikleri ne de Rokkan'ın kurumsal aşamalar yaklaşımı götürebilir. Bunun için yapılması gereken asıl şey, tarihe karşılaştırmalı bir gözle bakarak, bir yandan genel eğilimleri belirlemeye çalışmak ve bu yapılırken öte yandan da her özel durumun kendine özgü yanlarını bulup çıkarmaktır.

Demokrasinin yerine getirdiği belirli görevler

Biçimsel demokrasinin bile tümüyle varolması ya da varolmaması diye bir şey söylenemeyeceğine göre, demokrasiye erişme tarihini saptamak bazan çok zordur. Ama eğer demokratik değerlerle, bizim ele aldığımız dört tanımlayıcı değişkeni birbirlerinden ayırmayı başarabilirsek, işte o zaman incelemeye dahil ettiğimiz değişik ülkelerde bunların ne zaman gerçekleştirildiğini keşfetme imkânını elde edebiliriz.

Demokratik ilkelere halkın temsili, ya bir cumhuriyet ya da parlamenter bir krallığın varlığını gerektirir. Bu durumda ondokuzuncu yüzyıl Avrupasının egemen rejimi olan anayasal krallıkların —ki bunlar parlamento önünde açık seçik bir sorumluluğu bulunmayan bir hükümete yer vermekteydiler— demokrasinin koşullarını yerine getirdiği savunulamaz. Aynı şekilde, 1918 öncesi Finlandiyası veya bağımsızlıklarını ya da dominyon statüsünü kazanmalarından önceki dönemin İngiliz kolonileri gibi egemen-olmayan devletlerin demokratik olduklarını da söyleyemeyiz. Çünkü temsili bir hükümet demek, halkın egemen olması demektir. Bizim örneklemeimize giren onyedil ülkede temsili hükümetin yerleşmesi süreci, 200 yılı varan bir döneme yayılmıştır. Onsekizinci yüzyıl ortalarında, ilk olarak İngiltere'de, parlamentoya hesap veren bir kabine kavramının yerleşmesiyle başlayan bu süreç, 1952'de ABD'nin Japonya'yı işgale son vermesi ve 1947 demokratik anayasasının egemen bir devlet temeli üzerine işlerlik kazanması ile tamamlanır.

Genel oyun kabul edilmesi ise, özünde vergi ödeme ve gelir ölçütüne dayanan bir dizi kısıtlamanın kaldırılmasını gerektirmiştir. Çoğu ülkede olduğu gibi, iki yasama meclisinin yan yana görev yaptığı durumlarda, arandığı nitelikler genellikle, meclislerden birisi için, ötekenden çok daha yüksek olmaktadır. Oy hakkına getirilen başka bazı kısıtlamalar da okur-yazarlık düzeylerine (İtalya'da 1911'de kabul edilen yeni seçim yasasından önce ve ABD'nin güney eyaletlerinde yirminci yüzyıl ortalarına kadar), cinsiyete (hemen hemen hiç istisnasız, kısıtlı olanlar hep kadınlardı), ırka (ABD'de siyahlar, yine ABD ve Kanada'da Çinliler), ya da belirli bir sınıfa (veya sınıf kesimlerine) üye olmaya (Danimarka'da ve İngiltere'de öngö-

Birikim 50-51/35

rülen, bakmakla mükellef oldukları bir aileleri bulunan ücretli-emekçiler örneği gibi) dayandırılmıştı. Bunların dışında daha az önemli başka bazı kısıtlamalar da vardı; örneğin, yardıma muhtaç durumda olanların oy hakkından yoksun bırakılması gibi —ki bu, demokratikleşmenin ilk aşamalarında ihmal edilmeye hiç gelmeyecek kadar önemli bir kısıtlamaydı. Ama biz bunlar üzerinde uzun boylu durmayacağız, burada.

Eşit oy hakkının kazanılması ayrıca, «birden çok sayıda» hakkına sahip olma durumuna son verilmesini de gerektirmiştir ki bu, örneğin İngiltere'de, 1918'den sonra etkisini bir hayli yitirmekle birlikte 1948'e kadar yürürlükte kalmıştır. Aynı şekilde bu hedef, ayrıcalıklı yukarı meclisin ya tümüyle lağvedilmesini ya da gücünün kırılmasını gerektirir. Hâli bundan çok daha zor olan bir başka uygulama da «gerrymanderin» ve sandalyelerin seçmen nüfusuyla orantılı olmayan bir şekilde dağıtılması geleneğidir. İnceleme konusu ettiğimiz ülkeler arasında, Norveç bir yana bırakılırsa —burada 1814 anayasasından beri bunun tam tersi bir gelişme sözkonusudur.— geçmişte her zaman kırsal kesim seçmeninin (bu seçmenlerin daha tutucu oldukları varsayılmaktadır...) açıkça daha fazla temsil edilmesi yoluna gidilmiştir ve bugün bile, bu eğilimin farklı ölçülerde devam etmekte olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, başka değişkenlerin zamanla demokrasinin koşullarına uygun hale gelmeye başlaması, bu eğilimi çok önemli bir seçim etmeni olmaktan çıkardığı için, biz de bu analizde bunun üzerinde durmayı gereksiz bulduk.¹²

Serbest seçim hakkından söz edildiğinde şüphesiz sadece gücünü yasalardan alan normları anlamak gerek: yani burada sözkonusu olan, seçim sürecine devlet aygıtının müdahale etmemesi, hangi görüşten olursa olsun aday gösterebilme hakkı ve seçmenin oyunu bunlardan istediği birisi için kullanabilmesidir. Geçmişte III. Napolyon'un veya 1914 öncesi İtalyasında Giovanni Giolitti'nin, devlet aygıtının değişik kesimlerini kullanarak —İçişleri Bakanlığından, yerel idarecilere ve hatta postacılara kadar— seçimlerde istedikleri sonucu elde edebildikleri biliniyor.¹³ Daha yakın dönemlerde de en belli başlı örneğini ABD'de yerel ve bölgesel devlet aygıtlarının siyahlar üzerinde uyguladıkları baskılarda gördüğümüz bu tür müdahaleler, bu yöntemin hâlâ kullanılmakta olduğunu kanıtıyor. Ama çağdaş dönemde demokrasiyi kısıtlamanın en olağan yöntemi daha çok muhalefet partilerinin yasaklanması yoluna gidilmesidir.

Şimdi sıra çok önemli bir ayırım yapmaya geldi: demokratik rejimlerle çeşitli demokratik olmayan yapıları birbirinden ayıran sınırı çizmeye çalışmak gerek. Bu amaçla, aslında demokratik devletin de bir türünü oluşturduğu burjuva yönetimi biçimlerinin genel sınırlarının neler olduğunu kısaca gözden geçirdiğimizde, demokratikleşme süreci hakkında da birçok ipucu elde edebileceğiz. Ben, *Devlet Gücü ve Devlet Aygıtları* ki-

tabımda, burjuva hükümetinin (yönetiminin), değer yargılarından bağımsız bir anlamda ele alındığı ve en temel öğelerine indirildiğinde, her zaman bir ulusal temsil rejimi olduğu görüşünü savunuyorum. Bu ise bize, belirli bir rejimin sahip olduğu kendine özgü mekânın belirlenmesinde yardımcı olan iki boyut getirmektedir. Ulus içerisinde temsil edilen kimdir? Ve nasıl temsil edilmektedir? Ulus, siyasal toplumun (polity) —pays legal (meşru toplum)— kurumsal örgütleniş biçiminde ifadesini bulduğu kadarıyla, en basitinden, yetişkin nüfusun tamamını kapsayabilir. Ama bazı kişilere başkalarından daha büyük bir yer vermesi —birden fazla oy hakkı, seçim çevrelerinin düzenlenmesi gibi yollardan...— veya halkın (nüfusun) hiç mülkü olmayan ya da az mülkü olan kesimlerini ya da belirli bir ırk, cins veya siyasi düşünceye sahip olanları siyasal toplumun tamamen dışında tutması da mümkündür.

Temsil tarzı ise, sadece seçime de dayanabilir, kendi-kendinden menkul(self-proclaimed) de olabilir. Örneğin bir rejim, bir önderin veya bir devlet aygıtının (genellikle ordu) ulus çıkarlarını ve iradesini temsil ve ifade ettiği iddiasına dayandırılmış olabilir pekala. Bu iki kutup arasında, tarihi bakımdan önemli ve bu iki tarzı birleştiren bir başka temsil tarzı daha yer almaktadır. Ondokuzuncu yüzyıl Avrupasının parlamenter olmayan anayasal krallıkları, bize böyle bir rejimin en iyi örneğini veriyorlar. Bu rejimler bir taraftan, ulusun kral tarafından, seçime dayanmayan, kendi-kendinden menkul bir biçimde temsili ile —Fransızların Kralı v.b.— öbür taraftan da seçilmiş meclisleri bir araya getirmekteydi. Bir rejimin bağrında bu şekilde, hem seçim, hem de seçim dışı bir temsil ikiliğini barındırması olgusunu, bundan farklı iki durumdan ayırmak gerekir: bunlardan birinde seçim, aslında seçime dayanmayan bir rejimin(Franco İspanyası gibi) bağimli bir ögesinden ibarettir; öbüründe ise seçimle kazanılan bir iktidara dayanan rejim, sonradan kendi-kendinden menkul bir temsil tarzına göre örgütlenir ve varlığını sürdürür(Hitler Almanyasında olduğu gibi). Kelimeyi dar anlamda alırsak, bu ikili temsili tarzını aslında, seçime dayanmayan temsili tarzının, seçime dayanan temsili tarzına göre, hiç önemsiz olmasa bile açıkça ikincil kaldığı durumlardan da ayırmak gerekir. Gerek İngiliz Lordlar Kamarasının, gerekse faşizm-öncesinde kral tarafından atanan İtalyan Senatosunun durumu böyledir.

Sözünü ettiğimiz bu, temsili tarzı boyutu, doğrudan doğruya, demokrasi tanımını sırasında ele aldığımız temsili hükümet değişkenine tekabül etmektedir. Ulusun genişlemesi veya ondokuzuncu yüzyıl burjuva siyaset teorisinin o çok anlamlı deyimini kullanırsak, *meşru toplumun*(pays legal) genişlemesi, demokrasi tanımında kullandığımız öbür üç değişkeni, yani eşitliğin yaygınlığı, derecesi ve oy hakkının serbestçe kullanılabilmesinin kapsamına almaktadır. Bu aynı zamanda Dahl'ın *polyarchy*'de bulunması gerektiğini öne sürdüğü

iki boyutu, katılma ve karşı çıkma haklarını da kapsamaktadır (bu şema ne yazık ki Habsbourg Avusturyası veya Meiji Japonyasında, oy hakkı-

nın tüm erkeklere tanınmasından önce geçerli olan sistemlerle, Viktorya İngilteresinin rejimini birbirinden ayırmakta yetersiz kalmaktadır).

TABLO I
BURJUVA REJİMLERİ EVRENİ

OY HAKKININ YAYGINLIĞI

TEMSİL TARZI

	Kendinden Menkul	K-M ve Seçim	Seçim
Yetişkinlerin tamamının oy hakkına sahip olması	1. İçeren Diktatörlük	2. İçeren Otoriter	3. Demokrasi
Yetişkinlerin tamamından azının oy hakkına sahip olması veya bazılarının öbürlerinden fazla sayıda oy hakkının bulunması	4. Diktatörlük	5. Dışlayan Otoriter	6. Dışlayan Demokratik

Mantıken mümkün olan 1. ve 2. sıklar gerçekte hiçbir zaman varolmamışlardır (İçeren diktatörlük, ordu veya başka bir seçilmemiş kurulun yönetimi altında herkesin, her görüşten insanın, kadın olsun erkek olsun, tercihlerini ifade edebildiği ve yönetici grubun da bu çeşitli görüşleri temsil ettiği varsayılan bir rejim oluyor). Bu durumda *belli başlı dört tip rejimin varlığından söz edebiliriz. Bunlar, demokrasiler, diktatörlükler, dışlayan otoriter ve dışlayan demokratik devletlerdir.* İncelemek üzere seçtiğimiz on yedi ülkeden, Faşist İtalya ve Almanya, Dollfuss Avusturyası ve savaş dönemi Japonyası diktatörlük örnekleridir; parlamenter olmayan anayasal krallıklar (ki bu gruba daha önceki diktatoryal imparatorluk hükümetinin seçim süreci üzerindeki denetleme gücünü kaybetmesinden sonraki dönemde aldığı şekliyle Fransız İmparatorluğu da dahildir) ise dışlayan otoriter rejimlere örnek gösterilebilir. Dışlayan demokratik rejimlere örnek olarak, genel oy hakkının tanınmasından önceki İngiltere, Bağımsızlık Bildirgesinden siyahların oy hakkını fiilen kullanmaya başladıkları tarihe kadarki dönemin Amerika Birleşik Devletleri, kadın nüfusun oy hakkından yoksun bulunduğu dönemin, yani ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyılın İsviçresi, 1930-1944 yılları arasında komünist muhalefetin yasaklanmış bulunduğu Lapua Finlandiyası gösterilebilir. Bu son dört örnek *dışlamaya yol açan en önemli ölçütlerin neler olduğunu da göstermekte:* bunlar sırasıyla, *sınıf, ırk, cinsiyet ve siyasi düşüncedir.*

Bu çok genel ve kaba şema, birçok yönden geliştirilebilir ve inceltilir. Bu açıdan diyelim, yönetimin el değiştirme tipleri (meşru varise devir, siyasi karizma, değişik kurumsal biçimler v.b.) veya dışlamada kullanılan ölçüt, bunun hangi yaygınlıkta olduğu ve uygulanışında baskıya hangi etkinlik düzeyinde başvurulduğu gibi başka bazı etmenler de gözönüne alınabilir. Nitekim, meşru ulusun dışında tutulanların halkın(nüfusun) çoğunluğunu ya da büyük veya küçük bir azınlığı

oluşturmaları, çok önemli bazı farklılıklar doğurur. Bu bakımdan ABD ve Güney Afrika'nın aynı deneyleri yaşamadıkları, su götürmez bir gerçektir.

II. DEMOKRASİNİN KURULUŞU

Burjuva demokrasisini tanımlayan ölçütler artık belli olduğuna göre, şimdi sıra bu onyedili ülkede demokrasinin hangi tarihlerde kurulduğunu araştırmaya geldi.

Bkz. Tablo — II —

Okura belki de sistemsiz bir biçimde yürütülmüş gibi bir izlenim vermesi mümkün olan aşağıdaki tartışmaya bir anlam kazandırmak ve Tablo 2'de yer alan tarihlerin(ki bunlardan bir kısmı ilk bakışta hiç de anlamlı görünmeyebilir) seçiliş nedenlerini açıklayabilmek için değişik ülkelerde demokrasinin gelişmesini etkileyen belli başlı olaylara bir göz atmak gerektiğini düşünüyorum.

Avustralya: Avustralya kolonileri 1901'de kazandıkları ve gerçekte egemenlik statüsü olarak oldukça belirsiz yönleri bulunan dominyon statüsüyle federal bir devlet haline geldiler. Aslında bu tarihten daha önce de, 1890'larda tek tek bazı kolonilerde iş başına gelen Lib-Lab(Liberal-İşçi) koalisyonları, beyazlara geniş ve eşit oy hakkını tanıma girişimlerine başlamış bulunuyorlardı. 1903'de federal düzeyde kabul edilen oy hakkının temelinde bu hazırlıklar yatmaktadır. Seçmenlerde aranan nitelikler çok belirgin bir biçimde ırkçı idi ve anayasının 25. paragrafı bugün bile, eyalet seçimlerinde ırk ayırımına açıkça cevaz vermektedir. Aslında dominyon statüsünün kazanılmasından on yıl önce başlayan bu ırkçılık saldırısının hedefi bir yandan, Avustralya'ya göç etmeye niyetlenen, beyaz olmayan göçmenlerin ülkeye girmelerini önlemek, (ki bu amaçla ustaca düzenlenmiş bir takım Avrupa-dillerine ait testler kullanılıyordu ve İngilizlerin protestosu üzerine bu testler Natal'dan getirilmeye başlandı,¹⁴ öbür taraftan da halen kıtaya yerleşmiş bulunan Çinli ve Pasifik Adalarından gel-

TABLO 2
DEMOKRASİNİN KURULUŞ YILI

Ülke	Demokrasinin ilk kuruluş yılı	Daha önceki erkekler demokrasisi (Eğer varsa)	Demokrasiden geriye dönüş (Yabancı işgali hariç)	Bugünkü demokrasinin başlangıç tarihi
ABD	1970 c			
Almanya	1919		1933(1956)	1949(1968)
Avusturya	1918		1934	1955
Avustralya	(1903)			
Belçika	1948	1919		
Danimarka	1915			
Finlandiya	(1919)		1930	1944
Fransa	1946	1884		
Hollanda	1919	1917		
İngiltere	1928	1918		
İtalya	1946	(1919)	[1922]	1946
İsveç	1918			
İsviçre	1971	1880 c	[1940]	[1944]
Japonya	1952			
Kanada	(1920)		(1931)	(1945)
Norveç	1915	1898		
Yeni Zelanda	1907			

Birikim 50-51/38

Not: Parantezler tarihlerin bazı koşullar altında geçerli olduğunu belirtmekte, köşeli parantezler ise erkekler demokrasisinde meydana gelen bir geriye gidiş ve demokrasinin yeniden kuruluşunu yansıtmaktadır.

Kaynaklar: Bu tablo ve dökümün hazırlanmasında, İsveç üniversite kitaplıklarında bulunan anayasa belgelerinden el kitaplarına ve siyasi biyografilere kadar uzanan çok sayıda kaynaktan yararlanılmıştır. Bu onyedü ülkenin tarihleri hakkında en iyi ve en kolay ulaşılabilir kaynakların hangileri olduğunu gösteren bir kaynakça düzenlemek için özel bir uzmanlığın olmadığını düşündüğüm için, metinde ancak çok özel ve tartışmalı konulara değinildiğinde kaynak belirtmekle yetineceğim. Kaldı ki ikinci elden kaynakların belli başlılarına zaten daha önce atıfta bulunmuştuk.

me göçmenleri sınır dışı etmekte. Dışarıya karşı oldukça kapalı olan kıtanın duvarları içerisinde ise ırkçılık çok çikili değildi. Yine de, ülkede yaşayan küçük yerli nüfusa da oy hakkının tanınması için 1962'ye kadar beklemek gerekecekti.¹⁵

Avusturya: 1907'de Rusya'da patlak veren devrimci olaylar ve doğrudan doğruya bu ülke içerisinde meydana gelen kitle çapında işçi sınıfı gösterilerinin ardından, Habsburg çifte krallığının Avusturya kesiminin İkinci Meclis seçimleri için, erkeklerle oy hakkı, az çok genel ve eşit denebilecek bir biçimde tanındı. Ancak sınırsız genel oy hakkının tanınması ve ülkede parlamenter bir hükümet kurulabilmesi için, 1918'de Habsburg'ların düşmesini beklemek gerekti. Yeni demokratik cumhuriyet üçlü bir koalisyonun eseri idi ve başlangıçta bu koalisyonun başını Sosyal-Demokratlar çekiyorlardı. Fakat kısa bir süre sonra Avusturya'nın siyasi hayatına, büyük çapta köylüler tarafından desteklenen Hıristiyan-Sosyaller egemen oldular ve 1934'de ülkede gerici bir diktatörlük kurdular. Dört yıl sonra bu diktatörlük de Alman faşizmi tarafından yutulacaktı. Avusturya bugünkü demokratik çizgisine ancak, Nazilerin yenilmesi ve Avusturya'daki müttefik işgalinin kalkmasından sonra girebilmiştir.

Belçika: Genel ve eşit oy hakkı için mücadele, 1886, 1888, 1891, 1893, 1902 ve 1913'de işçi sınıfı tarafından kitle çapında yürütülen grevlerin başlıca hedefiydi ve bunların hepsi yenilgiyle sonuçlanmış, bazıları da çok sert bir biçimde bastırılmıştı.¹⁶ Nihayet Birinci Dünya Savaşı sonunda, o sırada yönetimi elinde bulunduran Katolik Parti genel oy hakkını tanıdı. Genel oy, yirmibeş yıldır uygulanmakta olup, orta yaşlı ve mülk sahibi aile reislerine «üç oy» tanıyan, yani sadece erkeklerle açık ve son derece ağırlıklı bir oy hakkına dayanan sistemin yerini alıyordu. Savaş sonunda kurulan koalisyon hükümeti, seçimlerin erkeklerle tanınan eşit oy temeline göre yapılmasına karar verdi ve bu seçimlerde oluşan parlamento, anayasa gereği değişiklikleri yaptı.¹⁷ Oy hakkından kadınların ancak çok küçük bir azınlığının yararlanmasını mümkün kılan kısıtlı oyun sorumluluğu ise, esas olarak Liberallerle Sosyal-Demokratlara aitti; çünkü bu partiler, kadınların oy vermeleri halinde daha çok İkatolikleri destekleme eğiliminde olacaklarından korkuyorlardı.¹⁸ Sınırsız genel oy hakkı ancak 1948'de gerçekleştirildi. Erkeklerle Senato seçimlerine katılma hakkını 1919'da tanıyan değişiklik bugüne kadar gözden geçirilmediği için, işçiler ve küçük girişimciler, bugün

bile, Senato seçimlerinde aday olabilecekleri öngörülen yirmibir kategori arasında yer almamaktadırlar.¹⁹

Kanada: Oy hakkını belirli mülkiyet koşullarına bağlayan kısıtlamalar bu ülkede uzun bir süre devam etmiş ve Quebec ve Prens Edward Adası eyaletlerinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar yürürlükte kalmışlardır. Ancak zorunlu askerlik göreviyle ilgili mücadeleye bağlı olarak —bu- na özellikle Quebec'de şiddetli bir muhalefet vardı...— Muhafazakar Hükümet oy hakkını, 1917'de önemli ölçüde genişletmiş, federal seçimlerle ilgili genel oy hakkı ise, beyazlara 1920'de tanınmıştır. Eyaletlerin ırk temeline göre eşit olmayan seçim yasaları düzenleme hakkı ise korunmuş ve hatta 1930 Seçim Yasası değişiklikleri sırasında, buna bir kez daha cevaz verilmiştir. İngiliz Kolombiyası ve Saskatchewan bu haktan İkinci Savaş sonrasına kadar yararlanmakta devam etmişlerdir. Siyasal nedenlerle yapılan kısıtlamalara gelince, 1931'de küçük Komünist Partisi basıldı ve önderleri tutuklandılar. 1940'da resmen yasaklanan parti, Stalingrad'dan sonra İlerici-İşçi Partisi (Labour Progressive Party) adı altında yeniden kurulduysa da, partinin parlamento seçilmiş tek temsilcisi garip bir casusluk suçlaması nedeniyle sandalyesinden edildi.²⁰

Danimarka: 1849 yılında Danimarka, üç etmenin, tahta kimin çıkacağı sorunu, kralın hem Alman hem de Danimarka dükü olmasının yarattığı belirsiz statü nedeniyle patlak veren milliyetçi ayaklanma ve Mart Ayaklanması'nın (Marc Days) —Fransa'daki Şubat Devrimi'nin daha az kanlı bir benzeri...— etkisiyle mutlakiyetçi bir rejimden iki meclisli anayasal bir krallığa dönüştü. Bu durumda Avam Kamarası üyelerini, eşit ve hemen neredeyse genel denebilecek bir biçimde oy hakkından yararlanan erkek seçmenler seçmekteydiler. Bu alt-mecliste denetimi çiftçiler ellerinde tutuyorlardı ve sanayi burjuvazisi tarafından da desteklenen toprak sahibi aristokrasinin egemenliği altında bulunan Yukarı-Meclise karşı uzun bir süre yürüttükleri mücadele sonunda, 1901'de, kabine nin meclis önünde sorumlu olması ilkesini kabul ettirmeyi başardılar. İşbaşına gelen sol-liberal hükümet —ki küçük çiftçilerle kentli küçük burjuvaziye dayanmakta ve Sosyal-Demokratlardan da aktif bir destek görmekteydi— oy hakkını kadınlara da tanıyan, iki meclisli, demokratik bir rejime geçişi öngören bir anayasa teklifi getirdi. Sağcı büyük toprak sahiplerinin muhafazakarlar yararına bazı önemli güvenceleri koruma yolunda yaptıkları son çabalar da —ki bu çabalarında büyük çiftçilerin Sol Partisi tarafından da desteklenmekteydiler— Birinci Dünya Savaşının patlak verdiği sırada oluşan ulusal birlik ortamı içerisinde eriyip gitti. Yine de 1915'de kabul edilen demokratik anayasa seçmen yaşını yirmidokuz gibi çok ileri bir sınırdan tutmaktaydı.

Finlandiya: 1905 genel grevi ve işçilerin kitle çapında girişimleri gösteriler, St. Petersburg Sovyetinden pek de uzakta sayılamayacak bir yerde

toplanmakta olan Fin Parlamentosunun (Estates), kendi kendisini, genel oyla seçilen ve tek meclisten oluşan bir yasama organına dönüştürmesine yol açtı. Bu çözüm sonradan Çarlar tarafından da benimsenecekti. Aynı yıl kadınlara da oy hakkının tanınmasında, bir yandan bunu işçi hareketinin talep etmesinin, öte yandan da Muhafazakarların kadınların oy desteğine güvenebileceklerini düşünmeleri etkili olmuştu.²¹ Ancak bu tarihte Finlandiya hâlâ Rus İmparatorluğunun bir parçasıydı ve Yürütme Kurulu olan Senato bir parlamentonun sorumluluklarını taşııyordu.²² 1918 İç Savaşında galip gelen Beyazlar, bir Alman prensinin yönetimi altında parlamenter olmayan bir anayasal krallık kurdu. Ancak aynı yıl içerisinde Alman aristokrasisinin uğradığı yenilgi tüm bu planları alt-üst etti ve 1919'da ülkede bir burjuva cumhuriyeti ilan edildi. Komünist Partisi yasa dışı olmakla birlikte, paravan bir parti aracılığıyla (Front) faaliyetlerini sürdürebiliyordu —ta ki 1930'da çiftçilere dayanan güçlü bir faşizan hareket buna bir son verene dek. Finlandiya'nın burjuva demokrasileri safına katılması ve komünistlere karşı uygulanan yasağın kaldırılabilmesi için 1944 yılını ve Fin Hükümetinin müttefiki olan Almanya'nın savaşı kaybetmesini beklemek gerekecekti.

Fransa: 1793 demokratik anayasası dünyada erkeklerle genel oy hakkını tanıyan ilk anayasaydı; fakat hiçbir zaman uygulamaya konulamadığı gibi Termidordan sonra yürürlükten de kaldırıldı. Şubat Devriminden sonra bu haklar yeniden tanınmışsa da 1850 burjuva parlamentosu bunları büyük ölçüde kısıtlamış, III. Napolyon'un 1852'de bu hakları yeniden tanıması ise, ortada ne serbest seçim ne de parlamenter hükümetten eser bulunmadığı için, pek bir anlam ifade etmemiştir. İkinci İmparatorluğun uğradığı askeri yenilgi ve birbirlerine rakip kralcı fraksiyonların içerisine düştükleri çıkmaz, 1875 cumhuriyetçi anayasasının hazırlanmasında elverişli ortamı yaratmıştır. Böylelikle, 1884'de cumhuriyetçilerin, ayrıcalıklı yukarı meclisin (Senato) yetkilerinden bazılarını kısmayı başarmalarıyla sağlanan ilerlemeler sonucu, Fransa'nın bu tarihten itibaren bir erkekler demokrasisi haline geldiği söylenebilir. İkinci Dünya Savaşının başlaması üzerine Komünist Partisi yasaklanmış ve 1940 yenilgisinden sonra da Fransa'da kurtuluşa kadar devam eden, demokratik-olmayan bir uydu rejim kurulmuştur. 1946'da kabul edilen yeni anayasa ile seçme ve seçilme hakları kadınlara da tanınmıştır. Yirminci yüzyılda birbirini izleyen Fransız cumhuriyetlerinin tarihi, muhalefetin seçim şansını azaltmak amacıyla seçim usulü ve seçim bölgelerinde sürekli olarak yapılan değişikliklerle doludur.²³

Almanya: Halkın 1848-49'da elde ettiği gerçek anlamda genel ve eşit erkek oyu kazanımı kısa bir süre sonra, kapitalizmden yana kralcı-karşı devrim tarafından yok edildi. Daha sonra erkeklerin seçme seçilme hakları, Reich seçimleri için Bismarck tarafından yeniden tanınırken bunda iki

endişe etkili olmuştur; bu hak ulusal birliğin kurulmasına yardım edebilir ve liberal burjuvalara karşı bir silah olarak kullanılabilir. Parlaten- ter demokratik bir rejimin kurulabilmesi ise ancak Wilhelm Almanyasının savaşta yenik düşmesiyle mümkün olmuştur; bu rejim altında önderlik rolünü oynamak da reformist Sosyal-Demokratlara düşmüştür. Bu günkü Batı-Alman demokrasisinin başlangıç tarihi III. Reich'in düşüşünü izleyen Müttefik İşgalinin sona erme tarihi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte küçük Komünist Partisi 1956'da yasaklanmış ve değişik bir ad altında yeniden kurulması ancak 1968'de mümkün olmuştur.

İtalya: Birliğini kurmasından 1912'ye kadar İtalya'da çok kısıtlı bir oy hakkı vardı. Bu tarihte Liberal Giolitti, Libya savaşı için yürüttüğü kampanyanın bir parçası olarak erkekler için genel oy hakkının tanınmasını sağladı. Ancak 1919 yılına kadar devlet aygıtı, «seçimlerin istenilen sonucu vermesini sağlamak üzere müdahalelerde» bulunmaktan geri kalmamış²⁴ ve yine tutucu Senato, kadınlara da oy hakkının tanınması amacıyla getirilen bir öneriyi engellemiştir. Görüldüğü gibi hükümetin parlamenter tabanı Millet Meclisi olduğu halde Senato oldukça etkili bir rol oynamakta devam edebiliyordu. Oysa Senato üyeleri, aralarında yüksekli bir servete sahip olmak ve seçkin bir kariyer mevkiinde bulunmak gibi koşulların da yer aldığı bir dizi ölçüde uyularak, kral tarafından atanmakta idiler. Ve tabii, faşizm, derhal, bu erkekler demokrasisinin varolan öğelerini dahi yok etti ve tam anlamıyla demokratik bir anayasa ancak 1946 yılında yürürlüğe konabildi.

Japonya: Meiji Restorasyonu döneminin Japonyası kendine model olarak Alman Reich'ni seçmiş ve 1890 Anayasası Alman hukukçularının yardımıyla hazırlanmıştı. Savaş sonrası dönemde sürdürülen halk mücadeleleri sonunda 1925'de, sadece erkekler için, genel oy hakkı tanındı. Bunun ardından ne gerçek anlamda bir temsili hükümet ne de siyasal özgürlükler gelmediyse de, siyasal partilerin varlığı ve seçimlere, 1930 sonlarında İmparatorluk paravanası ardında gizlenen askerî bir diktatörlük kurulana kadar belirli bir hoşgörü gösterildi. 1952'de altı yıl önce Amerikan işgal kuvvetleri tarafından hazırlanan bir anayasa temelinde egemenliğini kazandığı günden bu yana Japonya'yı, bir burjuva demokrasisi olarak kabul etmek mümkündür.²⁵

Hollanda: İlk Felemenk devrimi ülkede demokratik bir rejimin kurulmasını sağlayamamış olduğu gibi, ondokuzuncu yüzyıl sonuna kadar Hollanda'da hâlâ, mülkiyet esasına dayanan çok sınırlı bir oy hakkı vardı. 1890'larda bütün kapitalist partiler içerisinde, bazı burjuva demokratlarının, işçi gösterilerini ve sosyal-demokratlarca parlamentoda uygulanan engellemeleri desteklemeleri üzerine görüş ayrılıkları belirirdi. Nihayet bütün partiler arasında varılan geniş kapsamlı bir uzlaşma ile, dinî partilere verilen, devletin kilisesinin okullar üzerindeki denetimine destek olma-

sı ödünü karşılığında, erkekler için genel oy hakkının tanınması mümkün oldu. Bu anlaşma 1917'de, o sırada egemen olan ulusal birlik atmosferi içerisinde, iktidarda bulunan Liberal hükümet tarafından uygulamaya konulacaktı; fakat gerçekte hükümet, savaş öncesinde bu amaçla kurulmuş olan bir komisyonun önerilerine bağlı kalıyordu. Oy hakkının kadınlara da tanınması dinî partilerin politikacılarının karşı koyması yüzünden 1919 yılına kadar gecikti. 1922'de yapılan yeni bazı anayasa değişiklikleri ise, gücünü zaten büyük ölçüde yitirmiş bulunan kralın yetkilerini daha da daraltacaktı.

Yeni Zelanda: 30 yıl kadar süren bir parlamenter hükümet ve mülkiyete dayandırılan sınırlı oy hakkının uygulamasından sonra 1889'da bir tür erkekler demokrasisine geçildi. Bu geçiş, Sol-Liberalerle İşçi Partisinin başlattığı eylemler arifesinde daha çok muhafazakar denebilecek bir hükümet döneminde olmuştur. 4 yıl sonra da İşçi Partililer tarafından desteklenen bir Liberal hükümet kadınlara oy hakkını tanıyordu. Bu, büyük ölçüde, kadınlardan yaygın bir destek göreceklere tahmin eden Yeşilay'cılarının(Prohibitionists) baskısı ile gerçekleşmişti.²⁶ Maorilere alt-mecliste dört sandalyelik bir temsil hakkı tanıyan yasa ise 1867'de kabul edilmişti. Böylece demokratik değişikliklerin belli başlıları, ülke 1907'de dominyon statüsünü kazanmazdan önce gerçekleştirilmiş bulunuyordu.

Norveç: İsveç'le birleşmeye karşı verilen mücadelenin başını kentli aydınlarla küçük burjuvazi çekmekte idi ve çiftçileri de yanlarına alarak, liberal bir sol parti içerisinde toplanmayı başardılar. Ancak 1884'de ilk parlamenter hükümeti kurduğu zaman Sol, genel oy hakkına karşı çıktı. Nihayet 1890'larda başlayan işçi-sınıfı eylemleri Liberalleri İsveç krallığına karşı verecekleri son savaş için halkı birleştirebilirler umuduyula bu konuda ödün vermeye yöneltti.²⁷ Erkeklerin hemen hemen tamamı 1889'da oy hakkını kazanmış bulunuyordu ve onları onbeş yıl sonra kadınlar izleyecekti.

İsveç: 1907'de Muhafazakar bir hükümetin, ikinci meclis seçimleri için erkekler için eşit oy hakkı tanınması için, sosyal-demokrat ve liberallerin onbeş yıl süreyle bu uğurda bir kampanya yürütmeleri gerekmişti. Oysa bu meclisle birinci meclis aynı yetkilere sahip bulunuyordu ve birinci meclisin üyeleri, iki dereceli ve en zengin seçmenlerin kırk oy kullanabildikleri bir seçim sistemi ile belirlenmekteydi. Belediye seçimleri sözkonusu olduğunda ise, liberal tarım burjuvazisinin bile alt-sınıflara(tabakalara) eşit oy hakkının tanınması konusunda önemli kayıtlarının bulunduğu görülmüyordu ve bu yüzden Muhafazakarların bu konuda direktmekten vazgeçmeleri için, 1918 sonlarında bir işçi sınıfı ayaklanması tehlikesiyle yüzyüze geldikleri bir bunalım ortamı yaşanması gerekmiştir. Kadınların oy hakkı ise tersine, yoğun bir çatışmaya yol açmaksızın kabul edilecekti.

İsviçre: İsviçre kantonlarının geleneksel oligar-

Birikim 50-51/40

şileri yerlerini 1830 ve 1840'lar da ve birçok durumda silahlı ayaklanmalar sonunda, zanaatkar, köylü ve küçük burjuva aydın kesimlerden erkeklerin katıldığı demokrasilere bıraktılar. 1847'de patlak veren ulusal iç savaş hernekadar, demokratik haklardan çok, ulusal birleşme ve mahallî kiliselerden birine bağlı kalma alternatiflerinden birini seçme konusunda çıktıysa da, aslında bu iki mücadele aynı devrimin iki farklı aşamasını oluşturuyordu. 1850 federal anayasası erkekler demokrasisini yasaklıyordu; fakat bu yasağı kurumsallaştırılabildiğini söylemek çok zor; çünkü anayasanın kabulünü izleyen on yıl boyunca kantonlarda ayaklanmalar ve karşı-ayaklanmalar birbirini kovaladı durdu.²⁸ Bu sürecin hangi tarihte tamamlandığını saptamak da son derece güçtür. Çünkü birkaç on yıl süreyle, kantonların devlet aygıtları bir dizi, ince sindirme ya da kandırma yöntemi ve bazı önemli yasal istisna hükümlerini —iflasa, vergi ödemeye v.b. ilişkin hükümlerdi bunlar...— uygulamaya devam etmişlerdir. Örneğin Bern'de 1874'de erkek nüfusun % 25'i bu yollarla fiilen oy hakkını kullanmaktan alıkonulabilmekteydi.²⁹ Belki de erkekler demokrasisinin kuruluş tarihi olarak kabul edebileceğimiz en kesin tarih, ilk kez, doğrudan seçim amacı temel alınarak seçmen kütüklerinin düzenlendiği yıl olan 1879'dur. 1940'da Nazizme şirin görünmek için Komünist Partisi yasaklandı. Fakat savaşın gidişatı değişince, İsviçre erkekler demokrasisinin gidişatında da değişime oldu ve parti 1944'de Emek Partisi(Party of Labour) adı altında yeniden örgütlendi. Ancak kadın haklarına, İsviçre'nin egemen demokrasi anlayışında yer yoktu. Öyle ki, erkeklerden oluşan siyasi kadrolar(establisment) 1950'de kadınlara da oy hakkını tanıma kararı aldıkları halde, sadece erkek seçmenlerin katıldığı referandum yapılması(sexist referanda) bu hakkın tanınmasını 1971'e dek erteledi.

İngiltere:(Birleşik Krallık) 18. yüzyıl ortalarında İngiltere, İsveç'le birlikte, parlamenter krallık haline gelen ilk devletlerden birisi oldu. Sınai kapitalizmin beşiği olan İngiltere aynı zamanda işçi sınıfının ilk demokratik kitle eylemlerine tanık olan toplum olmuştur... tıpkı böyle bir hareketin tarihte ilk kez ezildiği yer de oluşu gibi (1840). Erkeklerin oy hakkı 1867 ve 1884'de önemli ölçüde genişletilmiş, ama az çok eşit ve genel denebilecek bir oy hakkının, Liberal bir hükümet tarafından tanınması için 1918'i, yani savaş yıllarını beklemek gerekmiştir. Savaş öncesinde önlenmesi başarılabilen kadınların oy hakkıyla ilgili olarak da yine aynı yıl, erkeklerin sahip olduğundan daha dar bir çerçevede oy hakkını tanıyan önlemler kabul edilmiştir. Kadınlara eşit siyasal haklar, ilk azınlık İşçi hükümetinin bu yoldaki çabalarının başarısız kalması sonucunda, 1928'de Muhafazakarlar tarafından verilecekti. Ve nihayet 1948'de İşçi hükümeti, etki alanı pek de geniş olmayan, birden fazla oy hakkına sahip olma durumlarına bir son vermiştir.

Amerika Birleşik Devletleri: Amerika'nın demokrasiye kavuşmak için kaydettiği yol, gerçekten de çok dikenli bir yoldur. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, başlangıçta varolan mülkiyetle ilgili kısıtlamaların kaldırılması doğrultusunda başlayan ve 1855'de Connecticut'ta, 1857'de Massachussetts'de ilk örnekleri verilen mücadele bir süre sonra, yoksul İrlanda göçmenlerini seçimlerden alıkoymak üzere kabul edilen okur-yazarlık testleri nedeniyle sekteye uğramıştır.³⁰ Anayasaya getirilen Onbeşinci Değişiklikle kuzey eyaletlerinde yaşayan siyahlara oy hakkı tanınmış, fakat bu hükümlen güneyde yürürlüğe konulabilmesi için üzerinden bir yüzyıl gibi bir süre geçmesi gerekmiştir. Burada(güneyde) gerek siyahları gerekse yoksul beyazları oy vermektense alıkoymak üzere, bilinçli olarak, birtakım sandık-vergileri, dolambaçlı yollardan uygulanan okur-yazarlık kısıtlamaları ve hattâ yarı-resmî sindirme yöntemlerine başvurulmuştur. Bu uygulamaların ardında sadece ırkçı bir ideoloji yatmıyordu; asıl amaç yüksek burjuvazinin bir tek parti rejimi kurmasını mümkün kılmaktı ki bunda yarım yüzyıl kadar başarılı da olunmuştu.³¹ Kuzey eyaletlerinde okur-yazarlık testleri bir süre sonra etkinliğini yitirmeye yüz tuttu. Fakat bunun yerine kabul edilen ve seçmenin, seçimden önce gidip şahsen seçmen kütüğüne yazılmasını öngören kuralın, alt-tabakaların seçimlere katılmaktan alıkonulması konusunda çok daha etkin olduğunun anlaşılmasında geç kalınmayacaktı. Nitekim Massachussetts'de okur-yazarlık testleri nedeniyle, 1908 başkanlık seçimlerinde erkek seçmenlerin % 4'ü oy hakkından yoksun bırakılmış iken, aynı seçimlerde seçmen kütüğüne yazılmayı ihmal ettikleri için oy veremeyenlerin oranı % 13'e ulaşmaktaydı.³² Kuzeyde uygulanan bu, kütüğe yazılma koşulları güneydeki tek parti rejiminin birlikte doğurdukları sonuç, 1876-1900 yılları arasında başkanlık seçimlerinde % 75-80 dolaylarında olan seçime katılma oranının, bu yüzyılda ortalama % 60'a kadar düşmesidir.³³

Kuzey devletlerinde beyaz ve siyah kadınlar oy hakkını aynı zamanda ve Birinci Dünya Savaşından hemen sonra elde ettiler. Fakat Onbeşinci Anayasa Değişikliğinin, federal hükümet tarafından güney eyaletlerinde yürürlüğe konulması ancak, 1960'ların sonlarında ve güneyde zaman zaman şiddetle karşı konulan sivil haklar mücadeleleri ile kuzeyde getolarda patlak veren ayaklanmaların hükümeti buna zorlamasından sonra olmuştur. Onbeşinci Anayasa Değişikliği, cumhuriyetin yüzüncü yılını tamamlamasına az bir zaman kala kabul edilmişti; ABD'nin gerçek anlamda bir burjuva demokrasisi niteliğini kazanabilmesi ise, cumhuriyetin ikiyüzünce yıl kutlama törenlerine ramak kala mümkün oldu.

NEW LEFT REVIEW No: 103, s. 3-4)

(Devam edecek)

Birikim 50-51/41

¹ J.S. Mill, «Considerations on Representative Government», *On Liberty and Considerations on Representative Government*, Oxford, 1946, içerisinde. Özellikle s. 217 ve devamı.

² Devletin iktidar aygıtının sahip olduğu sınıf karakteri sorunuyla ilgili olarak bkz. Göran Therborn, *State Power and State Apparatuses* (Bu adla çıkması düşünülen kitap, 1978 yılında NLB'dan *What Does the Ruling Class Dox When It Rules* adı altında yayımlanmış bulunuyor.)

³ Demokrasinin bu önemli yönleri üzerinde bu yazıda uzun boylu durmuyoruz. Batı ülkelerindeki durumu kuşbakışı gözden geçiren çok iyi bir kaynak için bkz. F. Castberg, *Freedom of Speech in the West*, Oslo, London, 1960.

⁴ Sorunun bu yanı, Amerika ile ilgili olarak A. Wolfe'un *The Seamy Side of Democracy*, New York, 1973, adlı eserinde elde alınıyor.

⁵ Devlet ve Devrim'de burjuva demokrasisini kötüleyen eleştirisini geliştirirken Lenin bir ara, kapitalizmle demokrasi arasındaki ilişkiye de şu ünlü deyişle değinir geçer: «Demokratik bir cumhuriyet, kapitalizmin içine sığınabileceği en iyi kabuktur.» (*Selected Works*, Moskova, 1947, Cilt II, s. 149) Daha sonra da Engels'in, «servetin» iktidarını en iyi, «görevlileri parayla satın alarak» ve «hükümetle borsa arasında bir ittifak kurarak» sağlama alacağı yolundaki gözlemlerine kısaca atıfta bulunur. Bu yöntemlerin demokratik bir hükümet üzerinde, demokratik olmayan bir hükümet üzerinde olduğundan daha etkili olmasının nedenlerini ise, ne Engels ne de Lenin açıklıyor. Bu görüşler, Marksistler arasında, kapitalist demokrasinin tarihî gelişmesi ve işleyişi ile ilgili ciddi araştırmalara yol açacak yerde, kapitalizm altında demokrasinin nasıl bir işlev yerine getirdiği sorusu etrafında bir yığın kısır ve işlevci spekülasyonun yapılmasına neden olmuştur.

⁶ *Social Origins of Democracy and Dictatorship*, Boston, 1967.

⁷ Bkz. S. Rokkan, *Citizens, Elections, Parties*, Oslo, 1970, bu bakımdan önemli bir katkıdır. Aynı gelenek içerisinde yer alan başka bazı yararlı çalışmalar da yine S. Rokkan'ın, J. Meyriat tarafından derlenen, *International Guide to Electoral Statistics*, The Hague ve Paris, 1969, için yazdığı tarihî bölüm ile R. Rose (der.) *Electoral Behavior*, New York, 1974'dür. Burada söz konusu edilen sorunla ilgili olarak değinilmesi anlamlı olan bir başka çalışma da Peter Gehrlich'in Avrupa parlamenter rejimlerinin kurumlaşmasını gözden geçirdiği, A. Kornberg (der.) *Legislatures in Comparative Perspective*, New York, 1973 içerisinde yer alan «The Institutionalisation of European Parliaments» adlı yazıdır.

⁸ Bkz. R. Dahl, *Polyarchy*, New Haven ve Lon, 1971. Dahl'in kitabında yer yer çok şaşırtıcı bazı olgusal hatalara rastlanılmakta. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra cinsiyet nedeniyle oy hakkından yoksun kılınma olayının yaygınlık derecesi (s. 29) ve Japonya'daki Meiji Restorasyonu ile Alman Reich'i arasındaki farklar (s. 42) bunlar arasında. Çalışmayı daha derinden zedeleyen bir başka nokta da, siyasal özgürlükle ilgili olarak uluslararası karşılaştırmalar yaparken Dahl'in, günümüz ABD'si ile ilgili endişeler konusunda

gösterdiği zaaf ve bu rasgele ve zaman zaman doğruluğu su götürsün türden ölçüleri uygularken, inanılmaz derecede dikkatsiz davranabilmesidir. Örneğin, bir ülkede ulaşılabilecek en ileri demokratikleşme ölçütü (maximum democratic score) olarak şu tanımlı benimsenmekte, Dahl, hiçbir tereddüt göstermiyor: «Parti yaşayışının olmayışı ya da aşırı veya anayasa-dışı partiler dışında hiçbir partinin yasaklanmamış oluşu» (s. 218) Öte yandan, de Gaulle Fransası ile Somoza yönetimindeki Nikaragua'ya aynı toplam demokratikleşme ölçütünün uygulanmasına karşı çıktığı halde, Amerikan siyasal biliminin bu saygın kişisinin kendini, Fransız parti sistemini «güçlü fakat, çoğunluk kazanmaktan aciz bir muhalefeti bulunan» diye sınıflandırmaktan alıkoymadığı da görülmüyor (s. 244) Doğrusu, bu durum karşısında insanın, en iyi burjuva siyaset analizinin bile bilgeliğini, basit amprik gözlemden başka bir kaynaktan aldığı düşünesi geliyor. Bütün bu ağır zaaflarına rağmen, *Polyarchy*, hiç tartışmasız, değerli bir eser olma durumunu da korumakta.

⁹ Burada, oy hakkı sorunuyla ilgili olarak üç ders kitabına değinmek yerinde olur. Bunların her üçünde de tarihî bölümlere yer verilmiştir. Georg Meyer, *Das parlamentarische Wahlrecht*, Berlin, 1901; Karl Brauns, *Das parlamentarische Wahlrecht*, 2 cilt. Berlin-Leipzig, 1932; Dolf Sternberger-Bernhard Vogel (der.), *Die Wahl der Parlamente*, Berlin, 1969. Ben bu sonuncunun, Avrupayı inceleyen, iki cildi bir arada çıkması bulunan birinci cildini görebildim. Burjuva demokrasinin gelişmesini inceleyen ender anayasa tarihlerinden birisi, Herbert Tingsten'in *Demokratis seger och kris (Demokrasinin Zaferi ve Krizi)*, Stockholm, 1930'dir. Ancak, değerini hâlâ korumakta olan bu eser oldukça idealisttir ve sistematik bir analiz olmaktan çok, kısa bir monografi niteliği taşımaktadır. H. Zwager'in eseri, *De Motivering van het algemeen kiesrecht in Europa (Avrupa'da genel oy ve çok parti rekabetine açık seçimlere geçilmesinin nedenleri)*, Groningen, 1958) bundan da daha idealisttir.

¹⁰ Lipset'in denemesi ilk kez, *American Political Science Review*'un Mart 1959 sayısında yayımlanmış olup, aynı sosyolojik kestirmeciliği sergileyen başka yazılarla birlikte okunmak isteniyorsa, C. Cnudde-D. Neubauer (der.) *Empirical Democratic Theory*, Chicago, 1960 içerisinde de bulunabilir. Lipset'in yazısı, «Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy» adını taşıyor. Olguları saptırmasına bir örnek vermek gerekirse; «ABD ve İngiltere, işçilere yurttaşlık (yani oy) hakkını 19. yüzyılın başı ve ortalarında tanımışlardır» önermesi (s. 173) hatırlatılabilir. Bunun doğru olmadığını çok kişi biliyor. Biz de yazının daha ileriki bölümlerinde, tarihî gerçeklerin aslını anlatmaya çalışacağız.

¹¹ Bu çalışmalardan bazıları özellikle anılmaya değer: P. Campbell, *French Electoral Systems and Elections since 1789*, Londra, 1965; L.P. Charnay, *Le suffrage politique en France*, Paris, 1965; H. Boeberbach, *Die Wahlrechtsfrage im Vormärz*, Düsseldorf, 1959; G. Waigel, *Die Wahlrechtsfrage in der Geschichte der deutschen liberalen Parteien, 1848-1918*, Düsseldorf, 1958; M. Weiss, *Die Ausbreitung des allgemeinen und gleichen Wahlrechts in der westlichen Hälfte der Habs-*

bourgmonarchie, Heidelberg, 1965; W. Gillette, *The Right to Vote*, Baltimore, 1965; M. Kousser, *The Shaping of Southern Politics*, New Haven ve Londra, 1974; J. Sigler, *American Rights Policies*, Homewood, Ill, 1975; D. Verney, *Parliamentary Reform in Sweden 1866-1921*, Oxford, 1957; C. O'Leary, *The Elimination of Corrupt Practices in British Elections 1868-1911*, Londra, 1962.

¹² Savaş sonrası Japonyası, kırsal seçmenlerin ağırlıklı bir biçimde temsil edilmeleri olayına gösterilebilecek en anlamlı örnek. Çünkü bunun amacı, 1949'da sağ-kanat Liberalleri iktidara getirmek (466 sandalyeden 264'ünü kazanan bu parti oyların ancak %43.8'ini almış bulunuyordu...) ve altmışlar ve yetmişlerde de iktidarda kalmalarını sağlamaktı. J.A. Stockwin, *Japan: Divided Politics in a Growth Economy*, London, 1975, s. 55, 91 ve devamı.

¹³ Louis Napoleon'un 18 Brumaire'inden sonra kurulan siyasal sistem, fevkalade bir tarih incelemesine konu olmuştur: T. Zeldin, *The Political System of Napoleon III*, Sioletti rejimiyle ilgili bilgiler için esas olarak G. Carocci, *Giolitti e l'età giolittiana*, Turin, 1961'dan yararlandım.

¹⁴ 1901'de Avustralya'da yaşayan 3.750.000 nüfustan 40.000'i Aşyalı idi. Bkz. A.T. Yarwood, *Asian Migration to Australia*, Melbourne, 1964, s. 163.

¹⁵ D.G. Cole, *A History of Socialist Thought*, Cilt III, Bölüm 2, London, 1956, s. 621 ve devamı.

¹⁶ L. Lorwin, «Belgium», Robert Dahl (der.), *Political Opposition in Western Democracies*, New Haven ve London, 1966, s. 158.

¹⁷ Sternberger-Vogel-Nohlen, *Die Wahl der Parlamente*, a.g.e., Cilt I, 1, s. 93.

¹⁸ A.g.e., s. 119-20.

¹⁹ Resmî Kanada anti-komünizmiyle ilgili, insana par-

mak ısırtacak türden bazı bilgiler elde etmek için, Kanada Kraliyet Atlı Polisi tarafından yayımlanmış bulunan küçük bir kitapçığa, *Law and Order in Canadian Democracy*, Ottawa, 1952, Bölüm 12 ve 13'e bakmak yeterli.

²⁰ S. Nordenstrong, L. Mechelin, Cilt II, Helsinki, 1937, s. 334. Mechelin o sırada, Finlandiya'nın en ön- de gelen siyaset adamıydı.

²¹ A.g.e., s. 386 ve devamı.

²² Charnay, a.g.e., s. 143-75.

²³ 1919 seçimleriyle ilgili bu değerlendirme, C. Seton-Watson'un *Italy from Liberalism to Fascism*, London, 1967, s. 574'e dayandırılmıştır.

²⁴ J. Maki, *Government and Politics in Japan*, London, 1962, s. 78 ve devamı.

²⁵ W.H. Oliver, *The Story of New Zealand*, London, 1960, s. 157; P. Grimshaw, *Women's Suffrage in New Zealand*, Aucland, 1972. Buradaki en güçlü kadın örgütü, Hristiyan Yeşilayıcılar Kadınlar Birliği (Women's Christian Temperance Union) idi.

²⁶ Genel erkek oyunun Sol partinin programına girişine zemin hazırlayan ulusal koşullar, partinin resmî tarihinde anlatılmaktadır: J. Worm-Müller ve diğerleri, *Venstre i Norge*, Oslo, 1933, s. 124 ve devamı.

²⁷ V. Gitormann, *Geschichte der Schwiez*, Thayngen-Schaffhausen, 1941, s. 51 ve devamı.

²⁸ E. Gruner, *Die Parteien in der Schwiez*, Berne, 1969, s. 181.

²⁹ Sigler, a.g.e., s. 113-14.

³⁰ Bu tezi, ciddi bir araştırmaya dayanarak, Morgan Kousser sunuyor. A.g.e.

³¹ A. Holcombe, *State Government in the United States*, New York, s. 149.

³² W.D. Burnham, «The United States», Rose (der.), *Electoral Behavior*, a.g.e., s. 677.